

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI UNIVERSITY

---

27 қазан
**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОДЕКСІ
ЖӘНЕ ОНЫ ПРАКТИКАДА ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**
*халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның
материалдары*

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
**ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
И ПРОБЛЕМЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ НА ПРАКТИКЕ**
27 октября

MATERIALS
of the international scientific and practical conference
**THE ENVIRONMENTAL CODE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
AND THE PROBLEMS OF ITS APPLICATION IN PRACTICE**
27 october

Алматы, 2022

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	6
Еркинбаева Л.К. ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ И РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАСТБИЩНЫХ ЭКОСИСТЕМ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	7
Узакбаева Г.Ш. ОТРАЖЕНИЕ ВОПРОСОВ КЛИМАТА В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....	12
Анисимов А.П., Резванова Л.А. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ.....	14
Нигматуллина Э.Ф. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАТАРСТАН.....	19
Мороз О.В. ОБЩЕСТВЕННЫЕ ЭКОЛОГИ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ИНСПЕКТОРЫ ОХРАНЫ ЖИВОТНОГО И РАСТИТЕЛЬНОГО МИРА КАК СУБЪЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.....	22
Куратов С.Г., Омарбекова А.Ж. ПРИМЕНЕНИЕ И ТОЛКОВАНИЕ СУДАМИ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОНВЕНЦИЙ, ПРИНЦИПОВ И НОРМ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА.....	25
Есетова С.К., Имангазиев Т.А., Жолмахан А.М. К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПАХ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВОПОРЯДКА.....	29
Озенбаева А.Т. АКТУАЛЬНЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВОПОРЯДКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	35
Ережепқызы Р. МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВООПОРЯДКА	40
Куаналиева Г.А., Абишева М.Н. ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПҚЕРШІЛІК.....	48
Қуандықов Қ.Ж., Абдрахманов Р.З. ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	52
Жусупбекова М.К. ПРИНЦИПЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ИХ СОДЕРЖАНИЕ.....	57
Махкамов Д.Н., ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО О РАСТИТЕЛЬНОМ МИРЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ВЧЕРА И СЕГОДНЯ.....	61
Баимбетов Н.С. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ НОРМ В ОБЛАСТИ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	64
Акшатаева Ж.Б. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАК ЗАЛОГ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗДОРОВОЙ НАЦИЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	68
Нургазин Е.К. ПРОБЛЕМЫ ПРАВОПОНИМАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА.....	71
Жусупбекова М.К., Тойлыбекова Э. ОХРАНА ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ.....	76
Асилбекова Л.Р. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІКТЕР СӨТ ТӨРЕЛІГІНЕ ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ТӘРТІБІ.....	79
Татанова Ж.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СУ ОБЪЕКТІЛЕРІН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	83
Москвина В.И. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НОРМИРОВАНИЯ КАЧЕСТВА	

11. Экология. Юридический энциклопедический словарь / Под ред. С.А. Боголюбова. М.: Норма, 2001. С. 48.
12. Республика Казахстан. Закон РК «О международных договорах Республики Казахстан» от 30 мая 2005 года № 54-III // Информационно-правовая система «Әділет».
13. Декларация по окружающей среде и развитию: Декларация Организации Объединенных Наций, 14 июня 1992 г., Рио-де-Жанейро // Действующее международное право: в 3 т. / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. М.: Изд-во Моск. езависим. ин-та междунар. права. - 1997. - Т. 3. - С. 721–723.
14. Rio Declaration on Environment and Development: application and implementation.: Report of the Secretary-General. 5-th ses. 7-25 apr. 1997. Distr. General. E/CN. 17/1997/8. 10 February 1997 // Commission on Sustainable Development: - New York, 1997. – 42 p.

УДК 349.6

Г.А. Куаналиева,¹ М.Н. Абишева²

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің,
"Кеден, қаржы және экологиялық құқық" кафедрасының
профессоры, заң ғылымдарының докторы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
E-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru.

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің,
"Кеден, қаржы және экологиялық құқық" кафедрасының
1-курс профессоры, заң ғылымдарының докторы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы,
E-mail: abisheva.meruertkz@mail.ru

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК

Аннотация. Экологиялық мәселе қазіргі заманның әлемдік проблемаларының бірі болып табылады. Ол ресурстардың дефициті, экологиялық қауіпсіздік және экологиялық дағдарыс сұрақтарымен тығыз байланысты. Экологиялық мәселелерді шешу жолдарының бірі, адамзат өркениетінің дамуы баламасы ретіндегі "тұрақты даму" жолы болып табылады. Экологиялық проблеманы табиғаттың құрылымы мен әрекет етуінің бұзылуына әкеліп соғатын табиғи ортаның өзгеруі ретінде түсіндіруге болады.

XXI ғасыр басында Қазақстан жалпы экологиялық және экономикалық жағдай шарттарының бұзылуының жаһандық проблемасымен және соның салдарынан әлеуметтік әл-ауқаттың нашарлау қаупімен бетпе-бет келді. Сондықтан да, бұл қордаланып қалған проблемаларды шешудің тиімді жолдарының бірі елімізді "жасыл экономикаға" көшіру болып табылады.

Экологиялық құқық бұзушылық деп, экологиялық зиян тигізетін немесе нақты зиян тигізу қаупін тудыратын, я болмаса экологиялық құқық субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін бұзатын құқықтық әрекет қабілеттілігі бар субъектінің құқыққа қайшы, кінәлі іс-әрекетін (әрекет немесе әрекетсіздігі) айтамыз.

Қоғамға қауіптілік дәрежесіне байланысты экологиялық құқық бұзушылықтар теріс қылықтар және қылмыстар деп ажыратылады. Біріншісі яғни қоғамға қауіптілігі аз іс-әрекеттер, екіншісімен салыстырған кезде тәртіптік, материалдық, әкімшілік және азаматтық құқық бұзушылықтар болып табылады. Экологиялық құқық бұзушылықтардың түріне байланысты, тәртіптік, материалдық, әкімшілік, қылмыстық және азаматтық-құқықтық жауаптылық пайда болады.

Түйін сөздер: Экология, экологиялық дағдарыс, экологиялық қауіпсіздік, "жасыл экономика", экологиялық құқық бұзушылық, экологиялық жауаптылық.

Аннотация. Экологическая проблема — одна из глобальных проблем современности. Она тесно связана с вопросами ресурсодефицитности, экологической безопасности и экологического кризиса. Одним из путей разрешения экологической проблемы является путь "устойчивого развития", предложенный в качестве основной альтернативы развития человеческой цивилизации. Экологическая проблема — изменение природной среды, ведущее к нарушению структуры и функционирования природы. Может быть как антропогенным, так и результатом стихийных бедствий.

В начале XXI века Казахстан столкнулся с глобальной проблемой нарушения общих экологических и экономических условий и, следовательно, угрозы социального благосостояния. Поэтому одним из эффективных способов решения этих проблем является переход нашей страны к "зеленой экономике". Экологическое правонарушение можно определить как противоправное, как правило, виновное деяние (действие или бездействие), совершаемое правоспособным субъектом, причиняющее или несущее реальную угрозу причинения экологического вреда либо нарушающее права и законные интересы субъектов экологического права.

С учетом степени общественной опасности экологические правонарушения подразделяются на проступки и преступления. Первые – менее общественно опасные деяния по сравнению со вторыми и являются дисциплинарными, материальными, административными и гражданскими правонарушениями. В соответствии с видами экологических правонарушений наступает дисциплинарная, материальная, административная, уголовная и гражданско-правовая ответственность.

Ключевые слова. Экология, экологический кризис, экологическая безопасность, "зеленая экономика", экологические правонарушения, экологическая ответственность.

Abstract. The environmental problem is one of the global problems of our time. It is closely related to resource scarcity issues, environmental safety and environmental crisis. One of the ways to resolve the environmental problem is the path of "sustainable development", proposed as the main alternative to the development of human civilization. The environmental

problem is a change in the natural environment, leading to disruption of the structure and functioning of nature. It can be both anthropogenic and natural disasters.

At the beginning of the 21st century, Kazakhstan faced the global problem of disrupting general environmental and economic conditions and, consequently, the threat to social welfare. Therefore, one of the effective ways to solve these problems is the transition of our country to a "green economy".

Environmental offense can be defined as a wrongful, as a rule, guilty deed (action or inaction), committed by a competent subject, causing or carrying a real threat of causing environmental harm or violating the rights and legitimate interests of subjects of environmental law.

Taking into account the degree of public danger, environmental offenses are divided into misdemeanors and crimes. The first are less socially dangerous acts compared to the second and are disciplinary, material, administrative and civil offenses. In accordance with the types of environmental offenses, disciplinary, material, administrative, criminal and civil liability comes.

Key words. Ecology, environmental crisis, environmental security, green economy, environmental offenses, environmental liability.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасында: "Қолданыстағы экологиялық реттеу проблемалары табиғи ресурстарды пайдаланғаны үшін бюджетке төленетін төлемдердің жүйелілігі, мемлекеттік мониторинг жүйесінің жұмыс істеуі және табиғат пайдалану субъектілерінің есеп беруі мәселелерін қамтиды.

Қоршаған ортаға ұқыпты қарауды ғана емес, сонымен бірге елдің табиғи байлығын дамытуды және оны еселеуді ынталандыруға бағытталған шаралар қабылдау керек" деп белгіленген [1].

Экологиялық ахуалды жақсарту барлық мемлекеттердің алдында тұрған өзекті мәселе. Сондықтан кез келген мемлекет экологиялық жағдайды жақсартуға байланысты нық қадамдар жасап, нормативтік-құқықтық актілердің жүйесін қалыптастырады. Қазақстан Республикасының Конституциясының 31-бабында: "Мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы айналадағы ортаны қорғауды мақсат етіп қояды" деген норма бекітілген [2]. Айналадағы қоршаған ортаның ластану проблемасы мемлекеттің экологиялық дамуына елеулі кедергі келтіреді. Сол себептен әлемдік шаруашылықтың дамуының бір бағыты ретінде Қазақстан қоғамы экономиканы экологизациялауды ескере келе, өзінің Ата заңында адамның өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғау туралы мәселелерді заң жүзінде бекіткен.

Табиғатты қорғаудың ең тиімді әрі дәстүрлі түрі болып Мемлекеттік табиғат қорықтары болып табылады. Табиғи қорықтар – табиғатты қорғауға арналған ерекше мәртебесі бар ғылыми ерекше қорғалатын табиғи аймақ, оның қызметінің басты мақсаты болып сол аймақтағы табиғи процестер мен құбылыстардың барысын, өсімдіктер және жануарлар әлемінің нысандарын, өсімдіктер және жануарлар қауымдастығының жеке түрлерін, кәдімгі және ерекше экологиялық жүйелердің қорғалуын, сақталуын қамтамасыз ететін орын.

Экологиялық ахуалды жақсарту мәселесімен көптеген ғылым салалары, мамандар айналысады. Бұл күрмеуі қалың мәселе бүкіл дүние жүзінің алдында тұрған өзекті мәселе. Заң саласындағы экологиялық құқық — бұл қазіргі және келешектегі кезеңдерде адам баласының қажетті мүдделері үшін қоғам мен табиғат аясындағы үйлесімді байланыстарға жету мақсатында экологиялық қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жүйесі болып табылады. "Экологиялық құқық, экологиялық құқықты және заңды мүдделерді немесе экологиялық міндеттерді жүзеге асыру барысында туындайтын қоғамдық экологиялық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы" [3, 26 б]. Бұл құқық саласы салыстырмалы түрде алғанда жаңа болып табылады. Қоғам мен табиғаттың өзара байланысы негізі 2 нысандағы қоғамдық қатынастар негізінде көрініс табады. Біріншісі, табиғат ресурстарын пайдалану, екіншісі табиғатты қорғауда көрініс табады. Табиғат ресурстарын пайдалану деп, материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған қоғамның экономикалық мүддесін айтамыз. Ал табиғатты қорғау дегеніміз, қазіргі кезең және болашақ ұрпақтар үшін қоршаған табиғи ортаның сапасымен байланысты қоғамның экологиялық даму мүддесі болып табылады. Бірақ, тірі организмдердің жалпы қоршаған ортамен емес, табиғи ортамен байланысты екендігін де көрсету маңызды. Бұл орайда тірі организмге адам және қоғамды да жатқызуға болады. Сондықтан, экологияны дәлме дәл түсіну үшін, тек табиғи ортамен тікелей өзара қарым-қатынас болған жағдайда ғана анықтауға болады. Міне тек осы жерде ғана табиғатты дамыту және гүлдендіру туралы, экологиялық заңдарды сақтауға аса назар аудару керек.

"Таза болса табиғат – аман болар адамзат" деп халық даналығы бекерге айтылмаған. Адам — табиғаттың эволюциялық даму нәтижесінің өнімі. Адам табиғатқа қатынасына байланысты оның әсерін байқайтын, өмірдің жаратылысынан тәуелді болатын, оны қоршаған ортаның объектісі ретінде және табиғи ресурстарды пайдаланатын, өзінің шаруашылық қажеттіліктерін шешу үшін табиғатты бейімдеуші субъект ретінде танылады.

Қоршаған ортаны қорғау аясында туындайтын қоғамдық қатынастар Қазақстан Республикасының әр түрлі нормативтік-құқықтық актілерімен реттеледі. Олардың ауқымы кең, атап айтқанда, жер, жер қойнауы, су, орман, атмосфералық ауа, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін қорғау және т.б.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне сәйкес, "қоршаған орта - атмосфералық ауаны, Жердің озон қабатын, жер бетіндегі және жер астындағы суларды, жерді, жер қойнауын, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін, сондай-ақ олардың өзара іс-әрекетінен туындайтын климатты қоса алғанда, табиғи және жасанды объектілердің жиынтығы" болып табылады [4]. Сонымен қатар, "қоршаған ортаны қорғау - қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі" [4].

"Экологиялық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану заңнамасының талаптарын орындауды қамтамасыз ететін негізгі құрал ретінде қызмет етеді.

Осы құраладың тиімділігі көп жағдайларды экологиялық заңнаманы бұзушыларға заң алдындағы жауаптылық шараларын қолдануға уәкілетті мемлекеттік органдарға байланысты. Экологиялық құқық бұзушылық үшін заң алдындағы жауаптылық экологиялық құқық бұзушылық жасағаны үшін жарамсыз зардаптарды көтеру міндетін бұзушыға жүктеуді көздейді" [5, 95 б.].

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде, "экологиялық құқық бұзушылық" анықтамасы көрсетілмеген. Біздің пікірімізше, аталған кодекстің 1-бабына толықтыруар мен өзгертулер негізінде "экологиялық құқық бұзушылықтар - қоршаған табиғи ортаға, оның ресурстарына, халықтың экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғып зиян келтіретін немесе зиян келтіру қаупін тудыратын жеке тұлғалар мен заңды тұлғалардың қоғамға қауіпті, заңға қайшы әрекет немесе әрекетсіздік" деген анықтаманы норма ретінде енгізу қажет.

Заң әдебиеттерінде, экологиялық құқық бұзушылық үшін заң алдындағы жауаптылықтың келесі түрлері көрсетілген:

- тәртіптік жауапкершілік;
- экологиялық құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауапкершілік;
- азаматтық-құқықтық жауапкершілік;
- экологиялық құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауапкершілік [5, 98-107 бб.].

5 шілде 2014 жылы қабылданған Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексінің 21-тарауы қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар деп аталады. Бұл тарау 324-баптан 399-баптың аралығын қамтиды [6], яғни 75 әкімшілік құқық бұзушылықтар құрамы белгіленген. Әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғатын экологиялық құқық бұзушылық құрамдары әкімшілік заңнаманың өзге де тарауларында бар. Мысалы, 13-тарау Меншікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар; 18-тарау Өнеркәсіп, жылу, электр және атом энергиясын пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; 19-тарау Ғарыш қызметі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; 22-тарау Өсімдіктерді қорғау мен өсімдіктер карантині, астық нарығы мен астықты сақтау, мақта саласы, тұқым шаруашылығы және мемлекеттік ветеринарлық-санитариялық бақылау мен қадағалау, асыл тұқымды мал шаруашылығы, органикалық өнім өндірі, сондай-ақ азық-түлік тауарларының өңірлік тұрақтандыру қорларын қалыптастыру және пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; 24-тарау Қоғамдық қауіпсіздікке және халықтың денсаулығына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар және т.б.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексінде экологиялық құқық бұзушылық үшін кең тараған әкімшілік жазаның түрі айыппұл салу болып табылады.

Экологиялық құқық бұзушылық үшін заң алдындағы жауаптылықтың ең қатаң түрі - қылмыстық жауапкершілік.

3 шілде 2014 жылы қабылданып, 1 қаңтар 2015 жылы заңдық күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (ҚРҚК) 13 тарауы "Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар" деп аталады. Бұл тарауда 20 қылмыстық құқық бұзушылық құрамы (324-343 баптар) бар [7].

Профессор А.Н.Ағыбаевтың айтуынша: Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар дегеніміз, қоршаған ортаға, оның ресурстарына, халықтың экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғатын қоғамға қауіпті, қылмыстық құқық бұзушылық заңға қайшы іс-әрекеттер болып табылады [8, 277-278 б.].

Аталған қылмыстық қол сұғушылық, үлкен зиян келтіретіні сөзсіз. "Айналадағы табиғи ортаны қорғау - ең алдымен адамның өмірі мен денсаулығын, болашақ ұрпақтың мүдделерін қамтамасыз етуге, табиға ортаға қарсы зиянды іс-әрекеттер жасауға жол бермеуге, табиғи тепе-теңдікті сақтау және қоршаған ортаны тиімді пайдалану мақсатын көздейді" [9, 556 б.].

Шартты түрде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық құрамын бірнеше топтарға бөлуге болды.

1. Қоршаған ортаны қорғауға қарсы жалпы экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 324-326, 331, 342, 343 баптар).

2. Жер мен жер қойнауын ұтымды пайдалану мен сақтау саласына қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 332-334 баптар).

3. Суды қатынастарын қорғау аясына қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 328, 330 баптар).

4. Өсімдіктер мен жануарлар дүниесін қорғау саласына қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 327, 335-341 баптар).

5. Атмосфералық ауа саласындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар (ҚРҚК 329 бап).

Қоршаған ортаны қорғаумен байланысты қоғамға қауіпті іс-әрекеттер құрамы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің "Бейбітшілікке және адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар" деп аталатын 4-тарауында, "Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар" деп аталатын 6-тарауда және 10-тараудағы "Қоғамдық қауіпсіздікке және қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарда" қылмыстық жауаптылық көзделген.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты көздейтін барлық баптардың нормалары бланкеттік диспозиция негізінде құрылған. Сондықтан да сот-тергеу тәжірибесінде, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарын құрайтын баптарды саралағанда экологиялық қауіпсіздік талаптарын реттейтін заңдар мен көптеген заңдық актілерге сілтеме жасау маңызды болып табылады.

Жалпы экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың топтық объектісі, қоршаған ортаны қорғау, табиғат ресурстарын тиімді пайдалану, тірі организмдерге қолайлы табиғи жағдайларды сақтау және адамдардың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Аталған қылмыстық құқық бұзушылықтардың тікелей объектісі, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды реттейтін нақты қоғамдық қатынастар. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың заты, нақты табиғи ресурстары атап айтқанда, жер, су, ауа, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі, орман-тоғай т.б. болып табылады.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың объективтік жағы белсенді әрекет немесе әрекетсіздік арқылы сипатталады. Көп жағдайда енжар әрекетсіздік орын алады. Қылмыстық құқық бұзушылықтардың аяқталуына байланысты формальды және материалды құрамдар да орын алған. Субъективтік жағынан экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қасақана немесе абайсызда жасалуы мүмкін.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъектісі, жалпы субъект, яғни 16 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға немесе кейбір құрамдарда арнаулы субъект болып табылады. "Соттардың кейбір экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық жөніндегі заңнаманы қолдану туралы" Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 2004 жылғы 18 маусымдағы №1 Нормативтік қаулысына сәйкес, "экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істерді қарау кезінде заңның дұрыс қолданылуын қамтамасыз ету үшін соттар әрбір нақты жағдайда шаруашылық және экологиялық қауіпті заттарды өндіру, сақтау мен пайдаланудағы өзге де қызметті жүзеге асыру, басқа да қызметтерді жасау кезінде (су, аңшылық кәсіпшілігі, ағаштар мен бұталарды кесу және тағы басқа) қандай экологиялық талаптардың және (немесе) ережелердің сақталуын, сондай-ақ экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауаптылық белгілейтін қылмыстық заң нормаларының бланкеттік болып табылатынын ескере отырып, осы талаптар мен қағидалардың қандай нормативтік құқықтық актілермен белгіленгенін анықтаулары қажет" [10].

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне "экологиялық құқық бұзушылықтар", Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3-бабына, "экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар" анықтамасын толықтыруар мен өзгертулер негізінде енгізу қажет деп пайымдаймыз. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар деп қоршаған табиғи ортаға, оның ресурстарына, халықтың экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғып зиян келтіретін немесе зиян келтіру

қауіпін тудыратын қоғамға қауіпті, қылмыстық заңға қайшы әрекет немесе әрекетсіздік болып табылады.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері мен элементтерін дұрыс саралау өте маңызды болып табылады. Біріншіден, ол экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды, өзге экологиялық құқық бұзушылықтардан ажыратуға мүмкіндік береді. Екіншіден, ұқсас экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды бір бірінен ажыратып, қылмыстық жауаптылықты дұрыс тағайындауға негіз болады.

1. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U210000067>
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
3. Бекишева С.Д. Экологическое право Республики Казахстан: Учебное пособие. – Караганда: Арко, 2009. – 472 с.
4. Қазақстан Республикасының Экология кодексі. Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі.// <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100000400>
5. Күлтелеев С.Т., Рахметов Е.Ш. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы: Жалпы және Ерекше бөлімі. Оқулық. - Алматы: Нас, 2008. - 328 б.
6. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>
8. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім: оқу құралы. /А.Н.Ағыбаев. - Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 450 бет.
9. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы : Жеті жарғы, 2015. - 768 бет.
10. "Соттардың кейбір экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық жөніндегі заңнаманы қолдану туралы" Қазақстан Республикасы Жоғары Сотының 2004 жылғы 18 маусымдағы №1 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

ӘОЖ 349.6

Қ.Ж. Қуандықов,¹ Р.З. Абдрахманов²

¹ Әл – Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы; e-mail: kuandykov_kzh@mail.ru

² Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университетінің «Құқық» кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі; e-mail: arzrahat@list.ru

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Мақалада қоршаған ортаны қорғауды экономикалық реттеудің өзекті мәселелері қарастырылған. Атап айтатын болсақ, қолайлы қоршаған ортаға құқық, қоршаған ортаны қорғаудың сенімді экономикалық тетігін қамтамасыз ету, табиғат пайдалану саласындағы экономикалық реттеудің мәні, қоршаған ортаға теріс әсер еткені үшін төлемдер, қоршаған ортаға эмиссия, экологиялық сақтандыру, қоршаған ортаны қорғауға бағытталған қызметті экономикалық ынталандыру мәселелеріне кеңінен талдау жасалынған.

Мақалада авторлар қоршаған ортаны қорғауды экономикалық реттеудің тиімді жүйесін әзірлеуді ұсынады. Сонымен қатар, авторлар қоршаған ортаны қорғауды экономикалық реттеу тетігіндегі оң өзгерістерді жүзеге асыру мен қолданыстағы заңнамада қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық және құқықтық негіздердің жұмыс істеу принциптері мен элементтерін нақтылау, әзірлеу және түсіндіру мәселелерін шешуді ұсынады.

Түйінді сөздер: экологиялық ахуал, адам өмірі мен денсаулығы, қолайлы қоршаған орта, қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық тетіктері, қоршаған ортаға эмиссия, экологиялық сақтандыру, экономикалық ынталандыру.

Аннотация. В статье рассмотрены актуальные вопросы экономического регулирования охраны окружающей среды. В частности, проведен широкий анализ таких вопросов, как права на благоприятную окружающую среду, обеспечения надежного экономического механизма охраны окружающей среды, сущности экономического регулирования в сфере природопользования, платежей за негативное воздействие на окружающую среду, эмиссий в окружающую среду, экологического страхования, экономического стимулирования деятельности, направленной на охрану окружающей среды.

В статье авторы предлагают разработать эффективную систему экономического регулирования охраны окружающей среды. Кроме того, авторы предлагают осуществить позитивные изменения в механизме экономического регулирования охраны окружающей среды и решить вопросы уточнения, разработки и разъяснения в действующем